

УДК 378:502

DOI <https://doi.org/10.32782/2226-0099.2025.144.41>

ВПЛИВ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ НА СВІДОМІСТЬ МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ

Рулєвська Т.Ф. – д.філос., викладач-методист,
заступник директора з виховної роботи,
викладач суспільно-правових дисциплін,
Відокремлений структурний підрозділ
«Київський фаховий коледж морського і річкового флоту
та транспортних технологій Національного транспортного університету»
orcid.org/0000-0003-2831-9155

Гомля Л.М. – к.б.н., доцент,
доцент кафедри ботаніки, екології та методики викладання біології,
факультет природничих наук та управління,
Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка
orcid.org/0000-0002-0462-9338

Ревка Т.О. – к.с.-г.н.,
вчитель біології та хімії,
Васильківська гімназія 1 Васильківської міської ради Київської області
orcid.org/0009-0001-4996-0825

Необхідність екологізації свідомості молодого покоління та інтеграції принципів сталого розвитку зумовлюється деградацією довкілля через тривале споживацьке природокористування. Оптимізації ситуації вбачається можливим досягнути лише за умови ефективного формування та розвитку екологічного світогляду. Екологічна свідомість повинна гармонійно поєднувати цілі діяльності людини із природоохоронними трендами, що відповідають ключовим принципам стійкого суспільного розвитку. Метою статті є аналіз потенціалу екологічної освіти в контексті формування екологічної компетентності та свідомості молодого покоління. У дослідженні з'ясовано, що сучасні стратегії екологічної освіти дозволяють формувати в учнів відповідальне ставлення до навколишнього природного середовища, розвивати екологічну вмотивованість та культуру, навички екологічно спрямованої діяльності. У синергії зазначене дозволяє молодій генерації вповні усвідомлювати екологічні проблеми та ефективно залучатись до їх вирішення. Детерміновано ключові елементи системи екологічної компетентності здобувачів освіти, критерії та показники її сформованості. Встановлено, що екологічна освіта включає в себе формування екологічних знань, розвиток екологічної свідомості, формування екологічної культури, набуття екологічних навичок. Визначено, що розвиток екологічної свідомості у рамках екологічної освіти характеризується певною етапністю, що поєднує теоретичний та практичний рівні, а також самостійну роботу здобувачів. Обґрунтовано необхідність розширення методологічного та програмного забезпечення розвитку екологічної компетентності у парадигмі загальної середньої освіти. Доведено, що екологічна освіта володіє значимістю для сталого розвитку суспільства, адже вона дозволяє формувати покоління, яке буде більш відповідальним за стан довкілля та здатне інтегрувати ключові принципи сталого розвитку до усіх сфер суспільного життя.

Ключові слова: екологічна освіта, молоде покоління, освітня програма, екологічна компетентність, сталий розвиток, екологічна свідомість.

Rulievska T.F., Homlia L.M., Revka T.O. The impact of environmental education on the consciousness of the younger generation

The need to green the consciousness of the younger generation and integrate the principles of sustainable development is due to the destruction of the environment through prolonged consumer nature use. Optimization of the situation is seen as possible only if an ecological worldview is effectively formed and developed. Ecological consciousness should harmoniously

combine the goals of human activity with environmental protection trends that correspond to the key principles of sustainable social development. The purpose of the article is to analyze the potential of environmental education in the context of the formation of environmental competence and consciousness of the younger generation. The study found that modern strategies of environmental education allow students to form a responsible attitude towards the environment, develop environmental motivation and culture, and skills for environmentally oriented activities. In synergy, this allows the younger generation to fully realize environmental problems and effectively engage in their solution. The key elements of the system of environmental competence of education seekers, criteria and indicators of its formation are determined. It is established that environmental education includes the formation of environmental knowledge, the development of environmental awareness, the formation of environmental culture, the acquisition of environmental skills. It is determined that the development of environmental awareness within the framework of environmental education is characterized by a certain stage, combining the theoretical and practical levels, as well as the independent work of applicants. The need to expand the methodological and software support for the development of the environmental component in the paradigm of general secondary education is substantiated. It is proven that environmental education is important for the sustainable development of society, because it allows forming a generation that will be more responsible for the state of the environment and able to integrate the key principles of sustainable development into all spheres of social life.

Key words: environmental education, young generation, educational program, environmental competence, sustainable development, environmental awareness.

Постановка проблеми. Необхідність формування та розвитку екологічної свідомості молодшої генерації зумовлена необхідністю вирішення низки проблем довкілля регіонального та глобального масштабу. Традиційне методологічне забезпечення освітнього процесу не відповідає актуальним потребам щодо екологічних компетенцій молоді, а тому рівень екологічних знань залишає бажати кращого. Існуюча основа екологічної освіти у мінімалістичному форматі наразі не спроможна забезпечити формування стійкої екологічної свідомості у здобувачів освіти. Оновлення педагогічних підходів дозволить формувати у молодого покоління стійкі навички ефективної протидії екологічній кризі та її превентивного попередження.

Зазначене актуалізує необхідність розширення стратегічної спрямованості загальноосвітніх програм у напрямку екологізації, що мають бути наділені ознаками універсальності, комплексності, адаптивності. Розширеної аналітики потребує проблема формування екологічної свідомості молодшої генерації під впливом освітніх стратегій, зважаючи на їх концептуально-категоріальні особливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідність впровадження засад розвитку екологічної компетентності до системи освіти викликала підвищений інтерес у науковій спільноті. Так, у публікаціях N. Mirzaeva [1], N. Ardoin та ін. [2], J. González-Salamanca та ін. [3] аналізується потенціал екологічної освіти та цільових навчальних проєктів з охорони довкілля та сталого розвитку. О. Волошок [4], В. Гончарук та ін. [5] детермінують роль екосвідомості у формуванні цілісної особистості в межах загальноосвітнього середовища. Водночас авторами Н. Корніна [6], J. Dillon, B. Herman [7], G. Nizioł [8] досліджується векторність екологічної свідомості та сталого розвитку як гаранту успішності євроінтеграційних освітніх прагнень.

Напрямки вдосконалення освітньої складової з розвитку екологічної компетентності здобувачів освіти досліджені авторами М. Maurer, F. Bogner [9], P. Glavič [10]. Учені розглядають їх у контексті усвідомлення цілісності природного середовища, її естетичної та соціально-економічної цінності.

М. Monge та ін. [11] позиціонує екологічну освіту засобом інтеграції системи екологічних цінностей у практико-орієнтований формат навчального середовища. Водночас, увага окремих дослідників (А. Herman, М. Hayat [12]; F. Mónus [13]) зосереджена на особливостях реалізації освітніх програм з екологічної свідомості в контексті етапів проєктування навчання, забезпечення вмотивованості та залученості учнів, оцінювання знань, забезпечення рівності та інклюзивності в освітньому середовищі.

Однією з основних умов ефективності освітніх проєктів із формування екологічної свідомості у молодого покоління дослідники Р. Sands [14] визначають зміну антропоцентричного світогляду на екоцентричний через інтеграцію екологоорієнтованої концепції як центральної, мотиваційно-сміслової компоненти особистісного розвитку.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Теоретичне та методологічне обґрунтування концепції формування екологічного світогляду під впливом екологічної освіти потребує комплексного підходу, що передбачає розширений аналіз попередніх напрацювань та вивчення практичного досвіду в міжнародному освітньому полі, зауважуючи ефективність моделей у практичному ракурсі. Також, додаткової аналітики потребують окремі контексти формування екологічної компетентності здобувачів освіти.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз потенціалу екологічної освіти в контексті формування екологічної компетентності та свідомості молодого покоління.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ключовими причинами низької екологічної свідомості сучасного молодого покоління вбачаються низький рівень усвідомлення екологічних концептів, недостатня сформованість інститутів громадянського суспільства, невмотивованість щодо дотримання природоохоронного законодавства. Водночас, успішність вирішення ключових глобальних екологічних проблем визначається, багато в чому, рівнем екологічної свідомості молодого покоління.

Зважаючи на активний євроінтеграційний розвиток України, доцільно звернути увагу на досвід екологічної освіти у міжнародному освітньому полі, зокрема, в країнах Європейської спільноти, де до основних завдань загальної середньої освіти віднесено формування стійких екологічних компетенцій з використанням підходів до індивідуалізації навчання та особистісного розвитку [5]. Кластер загальноосвітнього поля за таких умов забезпечує ефективне формування особистісних світоглядних наративів, у тому числі – щодо сталого розвитку та екологічних концептів.

Очевидно, що екологічні наративи трансформують підхід до освіти, потребуючи поєднання традиційної методології та екологічної культури. Це зумовлює необхідність апгрейду законодавчо-правового підґрунтя та детермінування освіти як цілеспрямованого процесу, зосередженого на формуванні соціально цінних та проактивних позицій у кожного здобувача. Дефініція екологічної свідомості молоді розглядається, власне, як інтегральна якість особистості, що детермінується усвідомленими навичками й умінями вирішення та попередження екологічних проблем [11].

Структура екологічної компетентності передбачає когнітивний, поведінковий та емоційний елементи. Процес формування екологічних компетенцій містить в основі гармонійний розвиток науково-теоретичного, практичного та нормативно-оцінювального аспектів навчання. Ефективність процесу забезпечується низкою педагогічних передумов, серед яких – ціннісно-оцінювальне позиціонування системи екологічних знань; світоглядний рівень сприйняття екологічних наративів; регулювання змісту програм розвитку екологічної компетентності; асиміляція з морально-етичними нормами взаємодії соціуму та природи; інтеграція принципів екоцентричної свідомості у всі навчальні контексти [7].

Особливої ролі розвитку екологічної свідомості молододі генерації набуває на тлі екологічних загроз внаслідок повномасштабної війни в Україні. Вразливість екосистем, деструктивний вплив бойових дій на довкілля та загрози пролонгованого впливу забруднення потребують апгрейду суспільної свідомості в аспекті екологоорієнтованого мислення. Результати соціологічного опитування молоді у 2023 та 2024 роках репрезентують динаміку в усвідомленні екологічних загроз (рис. 1) [15]. Цю позитивну тенденцію необхідно активно розвивати в межах освітнього середовища, що дозволить сформувати стійкі екологічні компетенції.

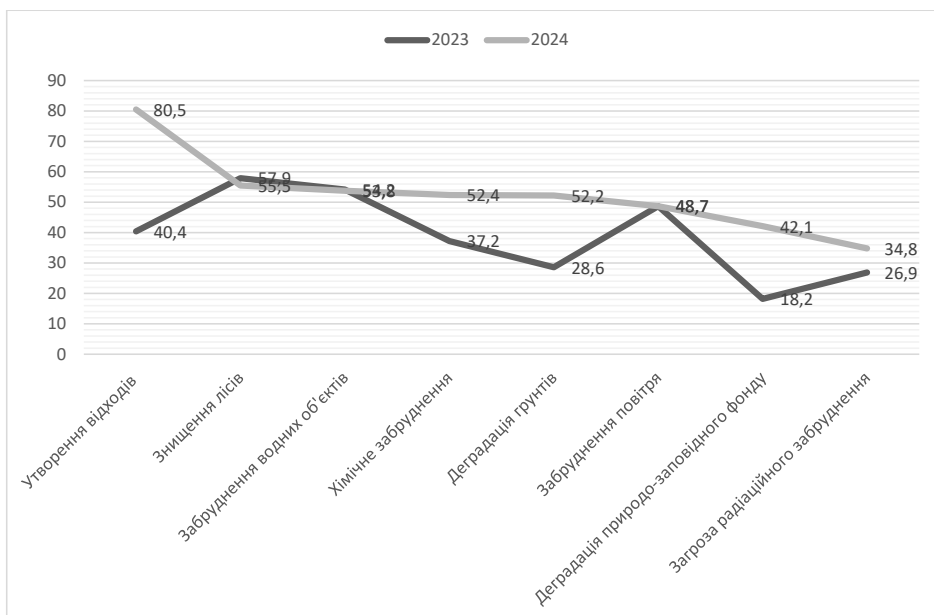

Рис. 1. Рівень усвідомлення екологічних загроз, % респондентів
Джерело – [15]

Актуальні вимоги до екологічної освіти базуються на інтегрованому міждисциплінарному підході. Молоде покоління має володіти системним баченням екологічних проблем, взаємозв'язків між ними та антропогенною активністю, потенційної варіативності уникнення екологічної збитковості. Освітнє середовище на сьогодні позиціонується не лише джерелом академічних стандартизованих основ знання, але й основою формування соціальної свідомості особистості, у тому числі – її екологічних аспектів [12].

Очевидно, що процеси глобалізації та інтеграції освіти зумовлюють необхідність уніфікації низки правових вимог до освітнього середовища. Зокрема, належне закріплення повинна знайти екологічна складова загальної середньої освіти, що передбачає послідовний розвиток особистості в контексті екологічних компетенцій. При цьому, ключовими концептами залишаються доступність освіти та освітньо-соціальна інклюзія.

З-поміж методів формування екологічної свідомості молодого покоління засобами екологічної освіти необхідно відзначити активні, інтенсивні та проблемні підходи. Усі вони володіють векторністю інтеграції екологічного контексту до змісту традиційного навчального процесу з метою формування системи екологічних знань, переконань, поглядів, спрямованості та упереджень. Необхідною компонентою освітніх стратегій є, також, системна мотивація здобувачів освіти та стимулювання активної позааудиторної екологічної діяльності.

Методи формування екологічної свідомості включають:

1) інформаційно-пізнавальні методи:

- пояснювально-ілюстративний метод, що передбачає розповідь, демонстрацію наочності;
- евристична бесіда, що передбачає обговорення екологічних проблем, розвиток активного мислення, пошук проблемно-орієнтованих рішень;
- метод екологічних експектацій (формування емоційно-насичених контактів з довкіллям);

– метод кейсів (аналіз конкретних екологічних ситуацій з метою подальшого пошуку шляхів їх розв'язання);

2) практичні методи (спостереження, експеримент, трудова діяльність, природоохоронні акції);

3) методи формування ставлення (екологічна ідентифікація, екологічна емпатія, екологічна рефлексія);

4) інтерактивні методи (рольові ігри, круглі столи, дебати, дискусії, майстер-класи та тренінги, з метою формування екологічних навичок) [7].

Важливою складовою є також діалог викладача з учнями, коментарі та роз'яснення, які сприяють формуванню екологічної свідомості. Для ефективного формування екологічної свідомості до навчального процесу повинні бути імplementовані таких види навчальної діяльності, які дають стимул до самостійного розширення та поглиблення набутих знань, умінь та навичок, критичного та прогностичного мислення, креативного пошуку нестандартних рішень.

Проблема формування екологічної свідомості молодого покоління в межах освітнього середовища потребує інтеграції екологічного контексту до навчальних програм різних етапів освіти, що дасть змогу сформувати стійкі навички сталого природокористування, енергоефективності, попередження деструкції довкілля [5]. При цьому, міжнародний формат уніфікації концептів екологізації загальної середньої освіти дозволить уникнути різнополосності та контекстного розшарування в сприйнятті сутності екологічних компетенцій в межах національних освітніх систем.

Молоді люди повинні усвідомлювати проблеми зміни клімату, забруднення довкілля та важливість сталого розвитку. На практиці це знаходить вираження у схильності до екологічно свідомих брендів, підтримці екологічних ініціатив та прийнятті еко-френдлі рішень у повсякденному житті [13]. Основними аспектами екологічної свідомості серед молоді позиціонуються: зростаюча обізнаність, активізм та участь у громадських ініціативах, еко-свідоме споживання, відповідальність за майбутнє, екологічний спосіб життя як стиль. Для багатьох молодих людей екологічність стає частиною їхньої ідентичності та способом життя. Необхідно, щоб молоді люди мали доступ до якісної інформації про екологічні проблеми та можливості для їх вирішення.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальшого розвитку. Існуюче методологічне забезпечення освіти на сьогодні не можна вважати повністю адаптованим до сучасної екологічної спрямованості. Сучасні наративи трансформують підхід до освіти в контексті поєднання освіти та екологічної культури, що потребує належного відображення у галузевій теоретико-методологічній основі. Парадигма освітньої екологічної політики повинна гармонійно поєднувати традиційне навчання із природоохоронними тенденціями, комплементарними загальним принципам стійкого поступу суспільства.

Ефективна екологічна освіта, що включає теоретичні знання та практичні навички, сприяє формуванню екологічно свідомого покоління, здатного вирішувати сучасні екологічні проблеми та забезпечити сталий розвиток. Екологічна освіта охоплює різні аспекти, у тому числі, формування знань про екологічні проблеми, розвиток екологічної культури, практичне застосування знань, розвиток критичного мислення.

Перспективою подальшого розвитку проблематики в науковому полі вбачається вивчення потенціалу цифрових технологій в екологічній освіті щодо формування екологічної свідомості молодого покоління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Mirzaeva N. Theory and practice of ecological competence in students. *Central Asian Journal of Education*. 2019. №3(1). Pp. 66-97.
2. Ardoin N. M., Bowers A. W., Gaillard E. Environmental education outcomes for conservation: A systematic review. *Biological conservation*. 2020. №241. <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2019.108224>

3. González-Salamanca J. C., Agudelo O. L., Salinas J. Key competences, education for sustainable development and strategies for the development of 21st century skills. A systematic literature review. *Sustainability*. 2020. №12(24). <https://doi.org/10.3390/su122410366>
4. Волошок О. Екологічна свідомість студентської молоді та шляхи її формування. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2020. Вип. 6. С. 32-37. <https://doi.org/10.30970/2522-1876-2020-6-5>
5. Гончарук В. В., Макаревич І. М., Гончарук В. А., Яровенко А. В. Формування екологічної свідомості у процесі екологічної освіти. *Science and education: problems, prospects and innovations. Abstracts of the 1st International scientific and practical conference*. CPN Publishing Group. Kyoto, Japan. 2020. Pp. 191-200. <https://sci-conf.com.ua/i-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiyascience-and-education-problems-prospects-and-innovations-7-9-oktyabrya-2020-goda-kioto-yaponiya-arhiv/>.
6. Koppina H. Education for the future? Critical evaluation of education for sustainable development goals. *The Journal of Environmental Education*. 2020. №51(4). Pp. 280-291. <https://doi.org/10.1080/00958964.2019.1710444>
7. Dillon J., Herman B. Environmental education. In *Handbook of research on science education* (pp. 717-748). Routledge, 2023. <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9780367855758-27/environmental-education-justin-dillon-benjamin-herman>
8. Nizioł G. Legal content of environmental education. *Journal of Actual Problems of Jurisprudence*. 2022. №104(4). Pp. 63-69. <https://doi.org/10.26577/JAPJ.2022.v104.i4.07>
9. Maurer M., Bogner F. X. Modelling environmental literacy with environmental knowledge, values and (reported) behaviour. *Studies in Educational Evaluation*. 2020. №65. <https://doi.org/10.1016/j.stueduc.2020.100863>
10. Glavič P. Identifying key issues of education for sustainable development. *Sustainability*. 2020. №12(16). <https://doi.org/10.3390/su12166500>
11. Monroe M. C., Plate R. R., Oxarart A., Bowers A., Chaves W. A. Identifying effective climate change education strategies: A systematic review of the research. *Environmental Education Research*. 2019. №25(6). Pp. 791-812. <https://doi.org/10.1080/13504622.2017.1360842>
12. Herman A. A., Hayat M. J. Management of High Secondary Education After Regional Government Law. *Journal of Human Rights, Culture and Legal System*. 2021. №1(2). <https://doi.org/10.53955/jhcls.v1i2.11>
13. Mõnus F. Environmental education policy of schools and socioeconomic background affect environmental attitudes and pro-environmental behavior of secondary school students. *Environmental Education Research*. 2022. №28(2). Pp. 169-196. <https://doi.org/10.1080/13504622.2021.2023106>
14. Sands P. Environmental protection in the twenty-first century: sustainable development and international law. In *The global environment* (pp. 116-137). Routledge, 2023.
15. Україна майбутнього. Аналітична записка на основі Всеукраїнського соціологічного опитування. Агенція ФАМА, 2024. <https://dixigroup.org/wp-content/uploads/2024/03/analitychna-zapyska-ukrayina-majbutnogo.pdf>